

Roman Jusiak

Wychowanie społeczne w katolickiej rodzinie

Pedagogika Rodziny 2/1, 62-77

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Roman Jusiak
Katolicki Uniwersytet Lubelski

Wychowanie społeczne w katolickiej rodzinie

Streszczenie

Rodzina pełni fundamentalną rolę w ludzkim życiu i stwarza warunki dla integralnego rozwoju człowieka. Katolicka rodzina, przyjmując fundamentalną chrześcijańską zasadę nakazującą miłować wszystkich ludzi, stanowi ważne środowisko kształtowania dojrzałych osobowości. Wychowanie społeczne realizowane w rodzinach katolickich jest ciekawym sposobem uspołecznienia jednostek.

Słowa kluczowe: *wychowanie społeczne, rodzina, katolicka rodzina, uspołecznianie*

Social Education in Catholic Family

Summary

Family has a fundamental role in peoples life and creates circumstances for integral development of a person. Catholic family creates very important environment for forming adult characters, because of its fundamental rule to love all the people. Social education present in catholic families is interesting method of socialization individuals.

Keywords: *social education, family, catholic family, socialization*

Wstęp

Rodzina jest podstawową grupą społeczną pełniącą doniosłe role. Niewątpliwie daje podstawę rozwoju społecznego, uczy współżycia międzyludzkiego, stymuluje postawy moralne, uświadamia o prawach i obowiązkach osoby, wyznacza systemy wartości i wzory postępowania. Określa warunki społecznego rozwoju osobowości jednostki, wpływa na socjalizację, uspołecznienie, podejmowanie działań społecznych i opiekuńczych. W atmosferze rodzinnej kształtują się postawy społeczne, wyrabia się szacunek dla

drugiego człowieka, dla dzieci, starszych, chorych oraz formuje umiejętność podporządkowania się normom, nakazom, obyczajom. Dobrze funkcjonująca rodzina stanowi fundament życia społecznego i podstawowe środowisko rozwoju człowieka, szczególnie w wymiarze relacji z innymi, dlatego dla pełnego rozwoju wydaje się ona niezastąpiona [Cudak, 2001].

Analizy socjo-pedagogiczne wykazują, że zasadniczo możemy mówić o trzech podstawowych społecznościach, które niejako ze swej natury są predestynowane do realizowania wychowywania społecznego; są to: rodzina, państwo i wspólnoty religijne (Kościoły), a inne instytucje mają niejako charakter pomocniczy. Gdy chodzi o rodzinę, to w zasadzie powszechna jest opinia (z wyjątkiem zwolenników systemów totalitarnych), że na niej przede wszystkim spoczywa obowiązek wychowywania. Rodzina do swego istnienia, właściwego funkcjonowania i rozwoju potrzebują pomocy innych społeczności, szczególnie państwa i Kościołów, które realizując *zasadę pomocniczości*, powinny pomagać rodzinie w jej aktywności pedagogicznej. Państwo zobowiązane jest do pomocy, ponieważ dzieci wychowywane w rodzinie są obywatelami i one w przyszłości będą służyć tej społeczności, a Kościół ma jeszcze dodatkową argumentację eschatologiczną.

Należy podkreślić, że Kościół katolicki szczególnie w ostatnim okresie docenił znaczenie rodziny. Rozumie, że zawiera ona duże bogactwo czynników o charakterze pedagogicznym, dlatego realizując własną misję, opierał się na rodzinie. Kościół w swojej aktywności wyraża przekonanie, że rodzina stanowi podstawowe i naturalne środowisko integralnego rozwoju człowieka, w tym osiągnięcia dojrzałości religijnej i społecznej. Szczegółowe analizy dotyczące wychowania społecznego realizowanego w katolickiej rodzinie poprzedzimy globalną charakterystyką poszczególnych kwestii związanych z podjętym do opracowania zagadnieniem.

1. Ogólna charakterystyka rodziny

Rodzina to grupa społeczna, składająca się z rodziców, dzieci i krewnych. Rodziców łączy więź małżeńska, rodziców z dziećmi więź rodzicielska, stanowiąca podstawę wychowania rodzinnego, jak również więź formalna określająca obowiązki rodziców i dzieci względem siebie. To grupa społeczna występująca we wszystkich typach społeczeństwa, utworzona przez osoby połączone pokrewieństwem, małżeństwem lub adopcją, które mieszkają razem, prowadzą wspólne gospodarstwo domowe i wspólnie uczestniczą w realizowaniu celów związanych w danej kulturze z wychowaniem

dzieci. Rodzina to zespół ludzi żyjących pod jednym dachem, składających się z rodziców i dzieci powiązanych ze sobą więzami krwi lub adopcji. Jest małą grupą, wspólnotą i instytucją społeczną, miejscem narodzin człowieka, tak w sensie biologicznym jak i psycho-społecznym. Jest przestrzenią przyswajania podstawowych wartości, które kształtują ludzką osobowość oraz wspólnotą miłości i solidarności, specyficznym środowiskiem pod względem możliwości formowania człowieka, nauczania i przekazywania wartości kulturowych, etycznych, społecznych i religijnych, istotnych dla rozwoju jednostkowego i społeczeństwa [Dudek, 1990, s. 37]. Rozwój człowieka i jego ludzka dojrzałość związane są ze świadomym wejściem w określony świat wartości, a to dokonuje się w dużym stopniu w rodzinie, dlatego jest ona podstawowym środowiskiem wychowania.

Każda rodzina ma ukształtowaną strukturę, która odzwierciedla jej życie w różnorodnych formach. Struktura rodziny jest zbiorem osób różniących się między sobą zajmowaną pozycją i stosunkami zachodzącymi między jej członkami (stanowiącymi elementy rodziny). Określają ją następujące elementy: liczba i rodzaj pokrewieństwa członków rodziny, układ pozycji i ról społecznych, przestrzenne usytuowanie osób, siła więzi instytucjonalnych i psychicznych łączących poszczególnych członków rodziny (świadczy o spójności rodziny), podział czynności oraz struktura wewnątrzrodzinnej władzy i autorytetów, łącząca się dość ściśle z układem pozycji społecznych, a także wewnątrzrodzinny rozkład miłości i względów oraz sieć wewnątrzrodzinnej komunikacji [Tyska, 1997, s. 46]. Strukturę rodziny można zasadniczo analizować w trzech aspektach: psychologicznym (układ więzi emocjonalnych), społecznym (układ pozycji społecznych, struktura władzy) i kulturowym (wzory regulujące życie rodzinne, normy i wzory wewnątrzrodzinnych ról społecznych).

Na przestrzeni dziejów rodzina ulegała dużym przeobrażeniom, a siłą napędową zmian były różnego rodzaju procesy społeczne, takie jak industrializacja, urbanizacja, demokratyzacja itd. Do najbardziej charakterystycznych zmian dla współczesnych rodzin należą wzrost liczby rozwodów i pozamałżeńskich kontaktów seksualnych, wzrost liczby matek samotnie wychowujących dzieci i mężatek pracujących zawodowo, wzrost indywidualizmu i wolności osobistej członków rodziny, wyzwalanie się rodzin od nacisków norm religijnych dotyczących małżeństwa i rodziny. Współcześnie można zaobserwować poważne zmiany kulturowe w życiu rodzinnym, zmniejsza się siła instytucjonalnych nacisków na respektowanie norm oby-

czajowych i występuje coraz powszechniejsza unifikacja kulturowa rodzin należących do różnych kręgów społecznych i regionów. W cywilizacji europejskiej zmianom ulega struktura rodziny, szczególnie dotycząca wielkości (dominują rodziny małe) i wielopokoleniowości, a gwałtowny spadek urodzin powoduje sukcesywne zwiększanie się proporcji starszych kategorii wiekowych. Postępuje wzrost indywidualizmu, wolności osobistej członków rodziny i zmniejsza się autorytet rodziców. Poza tym rozluźniają się więzy rodzinne, wzrasta zjawisko różnych patologii, konfliktów małżeńskich i rozwodów, obserwuje się też wzrost sieroctwa społecznego i „zagubienia” młodego pokolenia. Szczególnie niepokojące są zjawiska różnego rodzaju niedostosowania społecznego.

Rodzina pełni różnorodne funkcje, które wiążą się z układem ról i pozycji społecznych oraz charakterem stosunków międzyosobowych. Społeczna nauka Kościoła katolickiego wśród funkcji rodziny na pierwszym miejscu wymienia „tworzenie wspólnoty osób”, następnie: służbę życiu, udział w rozwoju społeczeństwa, uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła. W tej wspólnotowości upatruje się podstawę szczęścia rodzinnego [Szewczyk, 1993, s. 216]. Funkcje rodziny dzieli się na podstawowe (trwale związane z rodziną) oraz niepodstawowe (mogą być realizowane przez inne instytucje). W szczegółowych analizach wyróżnia się funkcje: prokreacyjną, socjalizacyjną, wychowawczą, ekonomiczną, stratyfikacyjną, integracyjną, opiekuńczą.

Ujemny wpływ na współczesną rodzinę – według poglądów katolickich – ma fałszywa antropologia, która prowadzi do erozji sprawdzonych obyczajów moralnych w dziedzinie małżeństwa. Upowszechnia się sprzeczny z godnością człowieka porządek prawno-publiczny, prowadzący do naruszenia praw człowieka. Ta depersonalizacja cywilizacji jest groźna, bowiem określone siły polityczne nieprzyjazne rodzinie, dysponujące potężnymi środkami oddziaływania na opinię publiczną, wymuszają procesy społeczne niszczące rodzinę. W niektórych krajach małżeństwo przestaje być związkiem kobiety i mężczyzny, a staje się dowolnym związkiem, co wyraża się np. w legalizacji związków homoseksualnych. Współcześnie usiłuje się pozbawić rodzinę jej antropologicznej i duchowej tożsamości, jak też zafalszować jej posłannictwo religijne i moralne. Dąży się do podporządkowania całego życia rodziny organizacjom i siłom politycznym, które przypisują sobie władzę nad życiem i sumieniami ludzi, a małżeństwo ujmowane jest jako związek osób realizujących swoje potrzeby emocjonalne i seksualne.

3. Rodzina w ujęciu katolickim

Katolicka koncepcja rodziny przyjmuje, że stanowi ona wspólnotę opartą na wzajemnej, wiernej i trwałej miłości. Człowiek jest zdolny do miłości wyższej, która opiera się nie na zmysłach, ale na oddaniu i integralnej miłości duchowej. Miłość jest prawdziwa wówczas, gdy tworzy dobro osób i wspólnoty małżeńskiej, a więc gdy jest obdarowywaniem drugiej osoby. Szczególnie oddanie seksualne jest integralną częścią miłości, którą mężczyzna i kobieta wiążą się z sobą aż do śmierci. Kobieta najlepiej realizuje się, obdarowując miłością innych. Chrześcijańska koncepcja miłości małżeńskiej podkreśla jej trwałość i dożgonność.

Rzeczywistość katolickiego małżeństwa i rodziny można scharakteryzować poprzez wyróżnienie dwu podstawowych wymiarów: teologicznego i kariologicznego. Pierwszy dotyczy aspektu nadprzyrodzonego, a drugi przestrzeni naturalnej. Wymiar teologiczny wyraża się w przekonaniu, że małżeństwo jest obrazem miłosnego przymierza między Bogiem i ludźmi. Chrześcijanie zawierający sakramentalny związek małżeński sprawiają, że zbawcza miłość Boga staje się wyraźna w relacji małżeńskiej i rodzinnej. Małżonkowie, realizując swoje powołanie, osiągają świętość, a ich miłość zostaje uświęcona i obdarzona cechą trwałości. Miłość małżeńska prowadzi do rodziny. Wymiar naturalny obejmuje głównie socjologiczno-psychologiczne elementy relacji małżeńsko-rodzinnych.

Kościół katolicki w wielu dokumentach daje wyraz troski o rodzinę. Bardzo interesującym i oryginalnym opracowaniem jest „Karta Praw Rodziny” [Stolica Apostolska, 1983]. We wstępie tego dokumentu scharakteryzowano stanowisko Kościoła katolickiego w odniesieniu do rodziny. Stwierdzono, że prawa ludzkie, chociaż ujęte jako prawa jednostki, posiadają podstawowy wymiar społeczny, wyrażający się w sposób zasadniczy i przyrodzony w rodzinie. Dokument ten podaje, że rodzina zbudowana jest na małżeństwie, związku mężczyzny i kobiety, który opiera się na nierozzerwalnej więzi małżeństwa zawartego dobrowolnie i publicznie, otwartego na przekazywanie życia. Małżeństwo jest instytucją naturalną, któremu powierzona jest misja przekazywania życia. Rodzina posiada własne, niezbywalne prawa, a będąca czymś znacznie więcej niż tylko zwykłą jednostką prawną, społeczną czy ekonomiczną, stanowi wspólnotę miłości i solidarności, jedyną pod względem możliwości nauczania i przekazywania wartości kulturalnych, etycznych, społecznych, duchowych i religijnych, jest miejscem spotkania różnych pokoleń, które pomagają sobie wzajemnie w osiągnięciu

pełniejszej mądrości życiowej oraz w godzeniu praw poszczególnych osób z wymaganiami życia społecznego. Rodzina i społeczeństwo, połączone ze sobą żywotnymi i organicznymi więzami, uzupełniają się w funkcji obrony i rozwoju dobra wszystkich ludzi i każdego człowieka, a doświadczenie unaocznia konieczność uznawania i obrony instytucji rodziny przez społeczeństwo, w szczególności przez państwo i organizacje międzynarodowe, które winny czynić wszystko co możliwe celem zabezpieczenia wszelkiej pomocy – politycznej, ekonomicznej, społecznej i prawnej – niezbędnej do umocnienia jedności i stabilności rodziny. Wiele rodzin jest zmuszonych do życia w warunkach ubóstwa, które uniemożliwiają wypełnianie przez nie z godnością ich roli. Kościół katolicki, świadom tego, że dobro człowieka, społeczeństwa i samego Kościoła związane jest z życiem rodziny, zawsze uważał, że jego posłannictwem jest głoszenie wpisanego w naturę ludzką zamysłu Bożego, dotyczącego małżeństwa i rodziny, popieranie ich i obrona przed jakimikolwiek atakami.

Prawa rodziny zostały sformułowane następująco: „Każdy człowiek ma prawo do swobodnego wyboru drogi życiowej, a więc do zawarcia związku małżeńskiego i założenia rodziny albo do pozostawania w stanie bezzennym. Każdy mężczyzna i każda kobieta, po osiągnięciu wieku odpowiedniego do zawarcia małżeństwa i posiadający niezbędne do jego zawarcia zdolności, ma prawo do pobrania się i założenia rodziny, bez żadnej dyskryminacji; ustawowe ograniczenia tego prawa, stałe lub czasowe, mogą być wprowadzane jedynie wówczas, gdy wypływają z obiektywnych i poważnych wymagań samej instytucji małżeństwa oraz jego znaczenia publicznego i społecznego; w każdym przypadku muszą one szanować godność i podstawowe prawa człowieka. Ci, którzy zamierzają się pobrać i założyć rodzinę, mają prawo oczekiwać ze strony społeczeństwa zapewnienia im takich warunków moralnych, wychowawczych, społecznych i ekonomicznych, które pozwolą im z całą świadomością i odpowiedzialnością wykonywać prawo do małżeństwa. Władze publiczne winny wspierać instytucjonalną wartość małżeństwa; związki pozamałżeńskie nie mogą być stawiane na równi z małżeństwami zawartymi w sposób właściwy. Dalej czytamy: „Małżeństwo może zostać zawarte wyłącznie za dobrowolną i obopólną zgodą, odpowiednio wyrażoną. Doceniając tradycyjną w wielu kręgach kulturowych rolę rodziny w kierowaniu decyzjami dzieci, należy wystrzegać się wszelkiego przymusu, który przeszkadzałby w wyborze określonej osoby na współmałżonka. Przyszli małżonkowie posiadają pra-

wo do wolności religijnej; tak więc żądanie odrzucenia wiary lub zmiany wyznania niezgodnie z sumieniem, stawiane jako warunek zawarcia małżeństwa, jest pogwałceniem tego prawa. W naturalnym uzupełnianiu się mężczyzny i kobiety oboje oni posiadają w małżeństwie tę samą godność i równe prawa” [Karta Praw Rodziny, art.].

Kościół wyraża zainteresowanie rodziną, ponieważ jest świadomy, że jest ona podstawowym środowiskiem życia osoby. Rodzina jest grupą pierwotną i – spośród wszystkich innych grup społecznych – najdłużej oddziałuje na jednostkę. W niej dzieci, młodzież i dorośli spotykają się z wartościami, które kształtują relacje społeczne. Szczęśliwe życie rodzinne, ciepły klimat domowy, bliskie więzi emocjonalne, życzliwy dialog członków rodziny ma niezmiernie ważne znaczenie dla socjalizacji. Wartości religijne i społeczne, które są nabywane w ciągu życia człowieka, najpierw są kształtowane w rodzinie, a dopiero następnie w innych grupach i społecznościach, a także w globalnym społeczeństwie. Rodziny katolickie, przyjmują głoszone przez Kościół wartości, starają się zachowywać podawane normy i w szerokim zakresie podejmują działania pedagogiczne.

Współczesne rodziny katolickie żyją jednak w trudnym kontekście różnych destruktywnych wpływów, takich jak liberalizacja poglądów w dziedzinie etycznej czy dewaluacja tradycyjnych wartości, a także wiele rodzin boryka się z negatywnymi skutkami mechanizmów wolnego rynku (bieda, bezrobocie, bezdomność, ubóstwo), co powoduje osłabienie więzi rodzinnych i różnego rodzaju zakłócenia w procesie socjalizacji i wychowania społecznego. Niesprzyjające uwarunkowania makrospołeczne i wewnątrzrodzinne powodują wzrost zachowań patologicznych w postaci agresji między członkami rodziny, braków w zaspokajaniu potrzeb opiekuńczych oraz różne uzależnienia, a także nadmierną emocjonalność, liberalizację postaw, co zakłóca rozwój społeczny dzieci i młodzieży.

Kościół katolicki permanentnie podejmuje różnego rodzaju działania skierowane na rodziny, aby udzielać im skutecznej pomocy w działaniach formacyjnych, a także doskonalić świadomość wychowawczą rodziców oraz realizować edukację rodziców, aby udoskonalić funkcjonowanie tej wspólnoty [Jusiak, 2008, ss. 233–251]. Wychodzi się ze słusznego założenia, że zdobywanie wiedzy pedagogicznej przez rodziców z zakresu wychowania, opieki oraz poznanie skutecznych metod i środków oddziaływania wychowawczego, a także tworzenie chrześcijańskiej atmosfery w rodzinie, która powinna być według nauki Kościoła, przepojona miłością, szacun-

kiem i życzliwością. Kościół stara się współpracować z rodziną, ponieważ ma świadomość, że ona w sposób istotny wpływa na rozwój dzieci i młodzieży, także na życie religijne, a zwłaszcza na życie moralne i kształtowanie osobowości społecznej (zwłaszcza dzieci i młodzieży), w konsekwencji na kreację postaw wobec innych. Zachęca też rodziców, aby w trosce o rozwój swoich dzieci podejmowali współpracę z innymi instytucjami wychowawczymi, szczególnie ze szkołą [Cudak, 1991, s. 10]. Oddziaływanie rodziny i innych instytucji (np. szkoły) w zakresie wychowania społecznego musi przebiegać w warunkach określonej autonomii i wolności dzieci i młodzieży, przy zapewnieniu optymalnych warunków rozwoju ludzkich i chrześcijańskich wartości oraz stosowaniu przemyślanego stylu wychowania, w którym akcentuje się normy moralne i stwarza emocjonalny klimat wspierający dzieci i młodzież. Rodzina i szkoła stanowią znaczącą część świata ludzkiego i spełniają rolę wzoru działania oraz stanowią uniwersalną podporę i oparcie [Wrońska, 2003, s. 26].

Szeroką wykładnię na temat małżeństwa i specyfiki chrześcijańskiej rodziny przedstawił Sobór Watykański II w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, stawiając ją na pierwszym miejscu wśród spraw, które budzą troskę tej instytucji (art. 46). Rodzina jest głęboką wspólnotą życia i miłości, która bierze swój początek ze stwórczej miłości Boga i stanowi podstawowe środowisko rozwoju, przekazu wartości moralnych i chrześcijańskich. Pełne wychowanie polega nie tylko na zabezpieczeniu dziecku warunków materialnych, ale na zaszczerpieniu i rozwijaniu w nim życia religijno-moralnego, czyli doprowadzenie do jego uspołecznienia (art. 48). Również inne dokumenty Kościoła katolickiego często podejmują problematykę rodzinną. Zainteresowanie tej instytucji rodziną wynika z przesłanek doktrynalnych oraz przekonania, iż jest ona pierwszą i podstawową szkołą życia religijnego i społecznego. Rozwój człowieka i jego ludzka dojrzałość związane są ze świadomym wejściem w określony świat wartości, a to dokonuje się w dużym stopniu w rodzinie. Dlatego postrzegana jest ona jako podstawowe środowisko wychowania, które zasadniczo formuje osobowość człowieka, w tym także kształtuje postawy społeczne. Chrześcijańska rodzina kształtuje postawę miłości i poprzez autentyczny dialog buduje wspólnotę osób [Jan Paweł II, *Familiaris Consortio*, nr 18].

Kościół katolicki przyjmuje tezę, że osoba ludzka jest w centrum wszelkiej aktywności. Swoją misję określa więc jako służbę człowiekowi w wymiarze duchowym i doczesnym. Harmonijnie funkcjonująca rodzina jest

podstawowym środowiskiem rozwoju osoby, jest dobrem w społeczeństwie, bowiem ona w zasadniczych ramach formuje osobowość dziecka, w tym także kształtuje postawy społeczne. W ujęciu katolickim rodzina jest fundamentalną szkołą miłości i podstawowym środowiskiem społecznego rozwoju człowieka⁶⁸.

Papież Jan Paweł II napisał: „Wszyscy członkowie rodziny, każdy wedle własnego daru, mają łaskę i odpowiedzialny obowiązek budowania dzień po dniu komunii osób, tworząc z rodziny szkołę bogatszego człowieczeństwa. Dokonuje się to poprzez łaskę i miłość wobec dzieci, wobec chorych i starszych; poprzez wzajemną codzienną służbę wszystkim; poprzez dzielenie się dobrami, radościami i cierpieniami. Podstawowym czynnikiem w budowaniu takiej komunii jest wymiana wychowawcza między rodzicami a dziećmi, w której każdy daje i otrzymuje” [Jan Paweł II, *Familiaris Consortio*, nr 18].

Kościół przyjmuje zasadę, że nad wychowaniem dzieci czuwają rodzice i oni są odpowiedzialni za ich rozwój. Jest wiele sposobów na pogłębianie więzów rodzinnych poprzez wzajemne oddawanie się w miłości, a relacje wewnątrzrodzinne są pogłębiane poprzez fakt przebywania razem, dialog, pomoc w pracy, wspólne spędzanie wolnego czasu i wspólne przewycięzanie rozmaitych konfliktów. Źródło bogactwa interpersonalnych odniesień stanowi także pielęgnowanie tradycji i rodzinnych uroczystości. Komunia miłujących się osób, umocniona specjalnym sakramentem, tworzy – według soborowego określenia – Kościół domowy [*Lumen Gentium*, art. 11].

Rodzina jest rzeczywistością o charakterze dynamicznym, która razem z całym społeczeństwem uwikłana jest w różnorodne i złożone procesy społeczne. Kościół uświadamia wierzącym, że w kontekście współczesnych uwarunkowań rodziny powinny położyć większy nacisk na dowartościowanie relacji interpersonalnych z uwzględnieniem autonomii i poszanowaniem odrębności oraz zachęca do harmonii i porozumienia interpersonalnego, akcentując potrzebę partnerstwa, które winno opierać się na pogłębionym rozumieniu godności osoby ludzkiej.

---

⁶⁸ „Rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, w najwyższym stopniu są zobowiązani do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych jego wychowawców. To zadanie wychowawcze jest tak wielkiej wagi, że jego ewentualny brak z trudnością dalby się zastąpić. Do rodziny bowiem należy stworzyć taką atmosferę rodzinną, przepojoną miłością i szacunkiem do Boga i ludzi, aby sprzyjała całemu osobistemu i społecznemu wychowaniu dziecka. Dlatego rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych, potrzebnych wszelkim społecznościami” (Sobór Watykański II *Gravissimum educationis* art. 3).

W koncepcji chrześcijańskiej celem wychowania jest szczęście człowieka (szczęście ziemskie i błogosławieństwo wieczne), a drogą do tego jest integralny rozwój, czyli rozwój fizyczny, umysłowy, uczuciowy, moralny, duchowy i oczywiście społeczny (uspolecznienie). Ma więc być rozwinięty fizycznie (zdrowy, silny, odporny), intelektualnie (posiadać potrzebną mu wiedzę), moralnie i społecznie (życie duchowe, wysoką moralność, piękny charakter, szlachetne zasady postępowania wobec innych).

Należy stwierdzić, że aktywność Kościoła wobec rodziny jest bardzo zróżnicowana. Obejmuje ona wszelkie działania zmierzające do aktywizacji rodziny oraz do wydobycia z niej wszelkich możliwości naturalnych i duchowych, które z różnych powodów dotychczas nie zostały dostrzeżone i zrealizowane. Wyraża się to przede wszystkim w działaniach doradczych, najczęściej realizowanych przez różnego rodzaju poradnie, a także w pracy edukacyjnej (poszerzanie wiedzy i umiejętności na kursach, konferencjach, szkoleniach, propagowanie odpowiednich wartości i zachowań) i działania wspierające rodziny, które dokonują się poprzez inicjowanie grup wsparcia, różne formy pomocy (wsparcie materialne), zaangażowanie społeczne i polityczne. Katolickie podejście akcentuje, że rodzina nie może być traktowana wyłącznie jako przedmiot określonych oddziaływań, ale sama jest aktywnym podmiotem działań społecznych.

4. Rodzina katolicka jako środowisko uspołecznienia

Kościół katolicki jednoznacznie opowiada się za tezą, że dla rozwoju osobowego człowiek potrzebuje życia społecznego i ono odpowiada naturze człowieka [*Katechizm Kościoła Katolickiego*, art. 2207]. Pokreślą się szczególną rolę rodziny, bowiem jest ona podstawowym środowiskiem socjalizacji, jest naturalną społecznością, która wprowadza jednostkę w życie społeczne [*Gaudium et spes*, nr 52]. Współczesne katolickie koncepcje pastoralne podkreślają, że rodzina nie może być traktowana wyłącznie jako przedmiot określonych wpływów, ale winna ona być aktywnym podmiotem działań religijnych i społecznych [Jusiak, 2009, s. 88].

Rodzina chrześcijańska w procesie socjalizacji i wychowania zmierza do tworzenia klimatu dla integralnego rozwoju (w religijnym rozumieniu ma inspirować do świętości). Nawiązanie właściwej relacji między jednostką a społecznością (innymi członkami rodziny, różnymi grupami i społecznościami) jest niezbędne dla osiągnięcia chrześcijańskiej doskonałości. Człowiek jest bowiem istotą społeczną. Chrześcijańskie powołanie czło-

wieka wymaga jego doskonałości ziemskiej, w tym i społecznej. Piękno życia chrześcijańskiego jest budowane w ciągu całego doczesnego życia, w którym kształtowana jest doskonałość życia w Bogu.

Doskonałość chrześcijańska wymaga odpowiedniego życia w społeczeństwie. Człowiek nie może całkowicie wyalienować się i uciec w sferę prywatności, obejmującej tylko jego sprawy osobiste, musi otworzyć się na innych. W chrześcijaństwie podkreśla się konieczność otwarcia się szczególnie na rodzinę oraz osoby potrzebujące, a więc na białych, chorych, osamotnionych, zmarginalizowanych, a także na niesprawiedliwość, ludzkie rozterki, wojny, samotność i nieszczęścia, destrukcyjne struktury społeczne (powinno się dążyć do ich uzdrawiania i przewycięzania zła). Wyznacznikiem zaangażowania społecznego jednostki jest dobro wspólne społeczeństwa, które jest określane przez wartości chrześcijańskie. Wartości bowiem nadają kierunek działaniom⁶⁹ [Rokeach, 1973, s. 248].

Można więc stwierdzić, że rodziny chrześcijańskie zmierzają do społecznienia swoich członków, czyli kształtują umiejętność pełnienia prospołecznych ról oraz wyrabiają predyspozycje do podporządkowania postępowania jednostek dobru zbiorowemu, a także wyrabiają dyspozycje do zaspokajania własnych potrzeb w harmonii z interesem innych członków grupy, czyli dobrem wspólnym. Występuje tu zgodność z założeniami chrześcijańskiej antropologii i aksjologii.

Rodziny katolickie starają się żyć według ideałów chrześcijańskich, a wśród nich istotne miejsce zajmują relacje interpersonalne, dlatego w naturalny sposób jest w nich realizowane wychowanie społeczne. Rodzice wykorzystują różne sytuacje domowe, aby przekazywać wartości społeczne i starają się zwracać uwagę na sposoby komunikacji interpersonalnej oraz wzajemny dialog, kształtują atmosferę miłości, otwartości i życzliwości oraz niwelują czynniki, które mogą zaburzać rozwój społeczny dziecka. Dzieci już od najmłodszych lat życia, obserwując zachowania swoich rodziców (żyjących według ideałów chrześcijańskich), w sposób naturalny (bardziej lub mniej świadomy), internalizują wartości uznawane przez rodziców i zasady kultury osobistej oraz naśladują ich postępowanie. Wychowanie społeczne dziecka odbywa się nie tylko poprzez proces interakcji rodzice – dzieci, ale także znaczny wpływ na postawy społeczne mają oddziaływa-

⁶⁹ Podstawowym podłożem orientacji prospołecznej są wartości i one są czynnikiem rozstrzygającym o ukierunkowaniu dążeń osoby oraz faktycznymi jej działaniami. Wartości nadają kierunek działaniom, stanowią swoiste źródło selekcji pewnych sposobów postępowania czy formułowania na własny użytek norm kierujących zachowaniami.

nia rodzeństwa, przede wszystkim starszego wiekiem, a także pokolenia dziadków. Transmisja wartości etycznych, norm społecznych, tradycji i postaw społecznych dokonuje się dzięki przekazywaniu dziecku przez dorosłych dorobku kultury przeszłych pokoleń, a to tworzy swoistego rodzaju wzorzec – model do naśladowania.

Właściwa socjalizacja dokonuje się wówczas, gdy rodzina realizuje swoje funkcje i optymalnie zaspokaja potrzeby swoich członków, w ten sposób tworzy rodzinną wspólnotę i formuje właściwe postawy wobec innych, przyczyniając się do rozwoju jednostek i społeczeństwa. Podstawową zasadą chrześcijańską jest miłość, która buduje prawdziwą wspólnotę i tworzy właściwą więź rodzinną. Miłość rodzinna stanowi podstawowy warunek właściwego rozwoju człowieka i jego poprawnego funkcjonowania. Daje poczucie bezpieczeństwa, zaufania i radości, uczy sposobów odnoszenia do innych ludzi i przekazuje najważniejsze wartości. Dokonuje się to w procesie socjalizacji i wychowania, poprzez słowo (pouczanie), przykład i doświadczenie [Braun-Galkowska, 1997, s. 201].

Katolickie rodziny starają się żyć miłością (główna zasada chrześcijańska), a więc praktykują życzliwość, serdeczność, tworzą atmosferę ciepła i dobroci oraz kształtują postawy opiekuńcze. Podstawową cechą chrześcijańskiego życia rodzinnego jest rozsądna miłość, wyrażająca się w akceptacji, ale i w jasno określonych wymaganiach (respektowanie przykazań, wartości i norm chrześcijańskich). Wspólnotowe życie katolickiej rodziny wpływa korzystnie na przebieg procesu socjalizacji i wychowania społecznego oraz uczenia się ról społecznych, kultury życia oraz postaw opiekuńczych⁷⁰.

5. Chrześcijańska metoda wychowania

W rodzinach stosuje się różnorodne metody wychowawcze. Najczęściej wyróżnia się style oddziaływań wychowawczych określane jako: autorytarny, demokratyczny i partnerski, liberalny itd. Współcześnie w kulturze europejskiej dominują tendencje indywidualistyczne i liberalne, w związku z tym często stosuje się wychowanie określane jako liberalne i bezstresowe⁷¹. Inaczej sprawa ta przedstawia się w rodzinach chrześcijańskich.

---

⁷⁰ Stwierdza się, że w społeczeństwach, gdzie zaniedbuje się w rodzinach kształtowanie postaw opiekuńczych, ujawnia się tendencja do akceptacji aborcji i eutanazji.

⁷¹ Bezstresowe wychowanie to praktyki wychowawcze wyrażająca się w akceptacji wszystkich poczynań dzieci oraz unikanie odmawiania ich prośbom oraz nieingerowanie w ich socjalizację,

Rodziny chrześcijańskie najczęściej starają się stosować metodę opartą na dojrzałej miłości, którą można określić jako *chrześcijański styl mistrzowski*. Najogólniej można go scharakteryzować jako pedagogiczne oddziaływanie mistrza (rodzica, nauczyciela, osób dojrzałych) na wychowanka (dziecko, podopiecznego, młodsze pokolenie), realizowane w duchu autentycznej miłości, oparte na osobowym partnerstwie i autorytecie wychowawcy oraz jasno określonych i rozumnych zasadach, które są przyjmowane wolnym i rozumnym aktem tak przez wychowawcę, jak też w procesie oddziaływania pedagogicznego przez wychowanka (wychowanków). Wzorem tego stylu jest postawa Jezusa wobec swoich uczniów. Mistrz okazywał najwspanialsze postawy miłości (*Nikt nie ma większej miłości od tego kto oddaje życie za przyjaciół*; J 15,13) i szacunku dla swoich uczniów, równocześnie przekazywał im trudne prawdy religijne i wymagał zrozumienia i akceptacji, uczniowie w zasadzie (nie wszyscy!) aktem wolnego wyboru przyjmowali podawaną przez Mistrza naukę ze względu na autorytet, którym obdarzali Mistrza⁷². Współcześnie można zaobserwować bardzo interesujące zjawisko, z jednej strony uwidacznia się tendencja do negowania wszelkich autorytetów, a z drugiej obserwuje się szukanie autentycznych autorytetów (fenomen papieża Jana Pawła II, który był autorytetem dla ogromnych rzesz młodzieży) i dążenie do oparcia się o coś co jest niezawodne, dające poczucie bezpieczeństwa⁷³. Należy zaznaczyć, że współcześnie kwestionowany jest autorytet rodziców i Kościoła, ale nadal obie te instytucje cieszą się dużym uznaniem. Należy uświadomić sobie fakt, że współcześnie dominuje typ społeczeństw demokratycznych, otwartych, pluralistycznych, w których

a także brak kar, brak oczekiwań rodziców i zezwalanie na znaczną swobodę zachowań dziecka. Tego rodzaju koncepcja jest efektem propagowania takich teorii i systemów pedagogicznych jak: edukacja humanistyczna (*humanistic education*), edukacja nienarzucająca opinii i ocen (*value-free education*), antypedagogika, edukacja afektywną (*affective education*), wychowanie bez granic, wychowanie pajdocentryczne, progresywizm wychowawczy (John Dewey). Niektórzy uważają, że wychowanie bezstresowe powoduje zaburzenia rozwoju dziecka.

⁷² Autorytet to wpływ osoby (lub organizacji) cieszącej się ogólnym uznaniem na życie jednostek i społeczeństwa. Osoba obdarzona autorytetem jest w pewnym sensie niekwestionowanym nauczycielem (ze względu na posiadaną mądrość), jest arbitrem w sprawach trudnych, spornych, konfliktowych, niejasnych, jest wzorem, który należy naśladować, który może być punktem odniesienia, potwierdzenia lub odrzucenia czy uwiarygodnienia informacji lub działań.

⁷³ Współczesne załamanie się trwałych autorytetów (rodziców, nauczycieli, duchownych) powoduje różne trudności w życiu młodego człowieka i szukanie innych punktów oparcia, którego młody bardzo potrzebuje. Można zauważyć tęsknotę młodzieży za ładem, harmonią, porządkiem wewnętrznym, hierarchią, bo to pozwala uporządkować wiele problemów nurtujących człowieka.

w ogóle tradycyjne autorytety podlegają zakwestionowaniu, a w ich miejsce lansuje się różnego rodzaju idoli.

W chrześcijańskim stylu wychowania przyjmuje się niekwestionowany autorytet Boga oraz osób żyjących w łączności z Bogiem, a także wychowawców (prawie powszechnie akceptowany jest autorytet rodziców i hierarchii kościelnej). W omawianej metodzie wychowawcy to osoby bardziej dojrzałe życiowo, które towarzyszą mniej doświadczonym w ich drodze życiowej (w dążeniu do doskonałości i świętości).

6. Elementy pedagogii społecznej w katolickiej rodzinie

Rodziny katolickie – w procesie socjalizacji i wychowania – zwracają szczególną uwagę na wychowanie społeczne. Starają się one oddziaływać na sferę intelektualną dzieci i młodzieży, podając podstawowe zasady życia chrześcijańskiego (dekalog i normy katolickie). Stosuje się najpierw prosty sposób uczenia i przekazywania wiedzy religijnej, czyli podawania wskazań, zaleceń, nakazów, zakazów moralnych. Na dalszym etapie – szczególnie w odniesieniu do młodzieży – rodzice stosują metodę wyjaśniania i przekonywania (odwołując się do racjonalnych argumentów). Często posługują się wzorami i przykładami (życiorysy świętych), dążąc do kształtowania zachowań zgodnych z chrześcijańskimi normami społecznymi.

W optymalizowaniu katolickiego procesu wychowania oprócz oddziaływania na intelekt, stosuje się również oddziaływanie na sferę emocjonalną, a tu ważną rolę pełni aprobata i dezaprobata oraz nagrody i kary. Karanie i nagradzanie (przez rodziców, a przede wszystkim przez Boga) mają na celu wyeliminowanie negatywnych zachowań i tworzenie sytuacji, które sprzyjają zachowaniom moralnym (społecznym). Jednak nie wszyscy rodzice posiadają odpowiedni stopień świadomości wychowawczej, co niekiedy powoduje nieracjonalność podejmowanych działań rodzicielskich. Poza tym zewnętrzne uwarunkowania kulturowe i społeczne mogą dezorganizować życie rodziny chrześcijańskiej oraz zaburzać wspólnotę członków rodziny, dlatego też nieraz ujawnia się dysonans w społecznym wychowaniu dzieci.

Katolicy rodzice i osoby starsze (dziadkowie, starsze rodzeństwo) w kształtowaniu postaw społecznych dzieci i młodzieży posługują się własnym przykładem. Świadomie podejmują określoną aktywność, aby dać przykład. Dużo tego rodzaju działań ma charakter wsparcia, pomocy i opieki wobec osób potrzebujących we własnym środowisku i wobec in-

nych. W rodzinie działania opiekuńcze podejmowane są szczególnie wobec dzieci, matek (katolickie matki będące w ciąży, określane są jako będące w *stanie błogosławionym*), niemowląt i małych dzieci, wobec osób chorych i starszych oraz innych potrzebujących.

Niestety nie wszystkie rodziny przynależne do Kościoła w pełnym zakresie przyjmują i urealniają chrześcijańskie wartości społeczne. Niekiedy ulegają bodźcom zewnętrznym i zbyt łatwo pozbywają się wartości, norm i wzorów zachowań chrześcijańskich, w konsekwencji nie oddziałują przykładem [Dyczewski, 1994, s. 33]. W wielu rodzinach ujawniają się różne patologie, co staje się źródłem przykrości dla niektórych jej członków, podłożem napięć i frustracji, rozluźnienia się więzi rodzinnych [Żebrowski, 1994, s. 21]. Współcześnie wiele rodzin, w tym i katolickich, ulega modnemu konsumpcjonizmowi i koncentruje się przede wszystkim na sprawach bytowych (*mieć przed być*). W konsekwencji przyjmuje się nietrafne metody i środki wychowawcze, w których nie bierze pod uwagę psychicznych i duchowych potrzeb dzieci i młodzieży. Niektórzy rodzice mają tendencję do przesadnego zaspokajania potrzeb materialnych i biologicznych, a trudno jest im nawiązać prawdziwy emocjonalny kontakt ze swoimi dziećmi, a więc dbają przede wszystkim o jedzenie i ubranie, kupują drogie prezenty, ale trudno jest im zaspokajać potrzeby bezpieczeństwa, akceptacji, kontaktu psychicznego u dzieci.

Zakończenie

Katolickie rodziny, ze względu na kardynalną zasadę miłości bliźniego, starają się świadomie realizować proces wychowania społecznego. Realizowane jest to według jednoznacznych zasad moralnych (chrześcijańskie normy etyczne) i sprawdzonych metod wychowawczych (nagrody i kary), poprzez chrześcijański styl oddziaływań wychowawczych (*styl mistrza*) oraz przykład dojrzałych chrześcijan (rodziców i wychowawców chrześcijańskich). Rodziny katolickie poprzez wychowanie i socjalizację wprowadzają dzieci i młodzież w chrześcijańskie pełnienie ról społecznych.

Bibliografia:

- Braun-Galkowska M. (1997), *Rodzina jako wartość*, „Ateneum Kapłańskie”, nr 2–3.
- Cudak H. (1991), *Środowisko rodzinne a rezultaty pracy szkoły*, Kielce.
- Cudak H. (2001), *Znaczenie rodziny w wychowaniu i rozwoju dziecka*, Warszawa.

- Dudek R. (1990), *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków.
- Dyczewski L. (1994), *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Lublin.
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*.
- Jana Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris Consortio*.
- Jan Paweł II, List do rodzin, *Gratissimam sane*.
- Jan Paweł II, List do kobiet *Mulieris dignitatem*
- Jusiak R. (2009a), *Kościół katolicki wobec wybranych kwestii społecznych i religijnych w Polsce. Studium socjologiczne*, Lublin.
- Jusiak R. (2009b), *Zaangażowanie Kościoła katolickiego w sprawy rodziny. Refleksje socjologiczno-pedagogiczne*, „Pedagogika Rodziny”, nr 4 (2009).
- Jusiak R. (2008), *Rodzina w trosce Kościoła katolickiego w Polsce*, „Roczniki Pedagogiki Rodziny. Studia i rozprawy”, t. 9.
- Jusiak R. (2007) *Parafia katolicka a edukacja rodziców*, w: *Rodzicielstwo. Wybrane zagadnienia kontekstów edukacyjnych*, D. Opozda (red.), Lublin.
- Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.
- Rokeach M., *The Nature of Human Values*, New York 1973.
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele *Gaudium et spes*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium*.
- Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*.
- Stolica Apostolska, *Karta Praw Rodziny*, 22 października 1983 r.
- Szewczyk W. (1993), *Przygotowanie do małżeństwa*, Warszawa.
- Tyszka Z. (1997), *Struktura i funkcje rodziny*, w: *Podstawowe pojęcia z zagadnienia socjologii rodziny*, Z. Tyszka, A. Wachowiak (red.), Poznań.
- Wrońska K. (2003), *Rodzina jako kategoria aksjologiczna w refleksji pedagoga społecznego*, w: *Środowiska wychowawcze i edukacja dorosłych w dobie przemian*, T. Aleksandra (red.), Kraków.
- Żebrowski J. (1994), *Rodzinnne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, w: *Patologia społeczna w strukturze przeobrażeń ustrojowych Polski*, T. Sołtysiak, E. Bielicki (red.), Bydgoszcz.